

Валентина Іванівна Борисова,

завідувач кафедри цивільного права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

кандидат юридичних наук, професор

ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Кожна фізична особа, як власник володіє, користується і розпоряджається своїм майном на власний розсуд, а саме вчиняє щодо свого майна будь-які дії, що не суперечать закону (ч. 1, 2 ст. 319 ЦК України). Отже фізична особа вправі самостійно, добровільно за своїм розсудом розпорядитися і належними їй на праві власності грошовими коштами, зокрема внести їх як вклад на депозитний рахунок банку або кредитної спілки.

За договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Для забезпечення захисту інтересів фізичних осіб – вкладників комерційних банків, створення фінансових можливостей для відшкодування їм коштів у разі неможливості виконання банками вимог вкладників щодо повернення коштів. Так, Указом Президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб-вкладників комерційних банків України» від 10.09.1998 № 996 передбачалось створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (надалі – Фонд).

На сьогодні повноваження Фонду, порядок виплати ним відшкодування закладами, правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб встановлюються Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 № 4452-VI (надалі – Закон № 4452-VI). Метою даного Закону є захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків (ч. 2 ст. 1). Цим Законом регулюються також і відносини між Фондом, банками, Національним банком України, визначаються повноваження та функції Фонду щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків.

Вкладом визнаються кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які залучені банком від вкладника (або які надійшли для вкладника) на умовах договору банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або шляхом видачі іменного депозитного сертифіката, включаючи нараховані відсотки на такі кошти, а вкладником є фізична особа (у тому числі фізична особа – підприємець), яка уклала або на користь якої укладено договір банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або яка є власником іменного депозитного сертифіката (п. 3, 4 ст. 2 Закону № 4452-VI).

Фонд гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом і відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, станом на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів закладами, встановленого на цей день, незалежно від кількості вкладів в

одному банку. Сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладками не може бути меншою 200000 гривень (ч. 1 ст. 26 Закону № 4452-VI).

Таким чином система гарантування вкладів фізичних осіб поширюється виключно на відносини за участю банків. На внески (вклади) на депозитний рахунок кредитної спілки не поширюються гарантії, встановлені Законом № 4452-VI. Водночас вони можуть страхуватися. Певною гарантією повернення внесків (вкладів) з депозитних рахунків кредитної спілки є формування нею резервного капіталу.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відшкодування фізичним особам через систему гарантування вкладів фізичних осіб шкоди, завданої зловживаннями у сфері банківських та інших фінансових послуг» від 15.11.2016 № 1736-VIII (надалі – Закон № 1736-VIII), були внесені зміни до цілого ряду Законів України, а саме: «Про банки і банківську діяльність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», відповідно із чим, у разі виконання банком функцій повіреного, агента, іншого представника або посередника із залучення коштів фізичних осіб на користь третіх осіб (включаючи небанківські фінансові установи), банк, відповідно до ч. 5 ст. 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність», зобов'язаний попередньо ознайомити у письмовій формі фізичних осіб про те, що такі кошти не є банківським вкладом фізичної особи, на який поширюються гарантії, встановлені Законом № 4452-VI. Як зазначалося в пояснювальній записці до проекту Закону № 1736-VIII, він розроблений «з метою забезпечення захисту прав фізичних осіб, які були ошукані за посередництвом банків, вирішення питання щодо відшкодування їм коштів, а також для та запобігання таким зловживанням у майбутньому, оскільки останнім часом мають місце випадки зловживань довірою громадян із використанням банків. Зокрема, набула розповсюдження схема, за якою у приміщеннях банку фізичним особам пропонується укладати не договори банківського вкладу з банком, а договори позики з небанківськими фінансовими установами через повіреного, яким виступає банк. При цьому з метою введення в оману споживачів щодо дійсного предмета договору банк відкриває кожному клієнту банківський рахунок, з якого в подальшому кошти перераховуються на рахунки небанківських фінансових установ. Крім того, зловживаючи низьким рівнем правової та фінансової культури фізичних осіб, особливо людей пенсійного віку..., банком не надавалася таким особам чітка та однозначна інформація про те, що на кошти, залучені як позика до небанківської фінансової установи, не поширюються гарантії щодо їх відшкодування».

Таким чином, якщо банк виконував функції повіреного, агента, іншого представника або посередника із залучення коштів фізичних осіб на користь третіх осіб, включаючи небанківські фінансові установи, і при цьому мало місце порушення вказаної вимоги, і банком не було поінформовано фізичну особу під розпис про непоширення на такі кошти гарантій, передбачених Законом № 4452-VI, фізична особа, яка розмістила такі кошти, привірюється до вкладника. До вкладу привірюються кошти, які залучені від фізичної особи як вклад до небанківської фінансової установи через банк, що виступив повіреним за відповідним договором і на день набрання чинності Законом № 1736-VIII віднесений до категорії неплатоспроможних.

Таким чином, на сьогодні поширена дія Закону № 4452-VI на кошти, які залучені від фізичної особи як вклад до небанківської фінансової установи через банк, що виступив повіреним за відповідним договором і на день набрання чинності Законом № 1736-VIII віднесений до категорії неплатоспроможних, а фізична особа, яка розмістила такі кошти, привірюється до вкладника у розумінні п. 4 ст. 2 Закону № 4452-VI, за умови, якщо при цьому банком вона не було поінформовано під розпис про непоширення на такі кошти гарантій, передбачених цим Законом № 4452-VI.

Однак, оскільки ринок позичкового капіталу в Україні представлений на сьогодні не тільки банками, а й небанківськими фінансово-кредитними установами, зокрема і такими як кредитні спілки, виникає питання про можливість включення до переліку осіб, на яких поширюється дія Закону № 4452-VI, вкладників кредитних спілок.

Як вже зазначалося, фізична особа вправі реалізувати свої повноваження власника шляхом внесення належних їй грошових коштів на депозитний рахунок кредитної спілки, оскільки останні покликані задовольняти потреби членів суспільства у грошових ресурсах, надаючи короткострокові кредити.

Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах із метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Вона визнається фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг, передбачених вказаним Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р № 2908 (ч. 2 ст. 1). Діяльність кредитної спілки із залучення внесків (вкладів) її членів на депозитні рахунки, а також інші види діяльності відповідно до закону, підлягає ліцензуванню.

Для отримання фінансових послуг від кредитної спілки, необхідно стати її членом, що передбачає сплату особою вступного та обов'язкового пайового внесків у порядку, передбаченому статутом кредитної спілки (ст. 10 Закону № 2908). Кредитна спілка відповідно до свого статуту залучає на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі. Вкладом на депозитний рахунок є грошові кошти, внесені до кредитної спілки її членами на договірних умовах на визначений строк або на вимогу та під процент на умовах видачі на першу вимогу або повернення зі спливом встановленого договором строку (ч. 1 ст. 21 Закону № 2908). Ці внески (вклади), а також нарахована на такі кошти та пайові внески плата (проценти) належать членам кредитної спілки на праві приватної власності.

Сума внеску (вкладу) на депозитний рахунок, строки дії договору залучення внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок, умови залучення та повернення внеску (вкладу), а також нараховані на такі внески (вклади) проценти (плата), визначаються між кредитною спілкою та членом кредитної спілки на договірних умовах.

Враховуючи, що фізична особа реалізує своє право розміщення належних їй коштів на вкладних (депозитних) рахунках банків та кредитних спілок на добровільних засадах, самостійно обирає спосіб реалізації свого права, будь-яка дискримінація однієї категорії вкладників по відношенню до іншої – відсутня. Відносини вкладника з кредитною спілкою визначаються укладеним між ними договором. В силу особливостей правового статусу кредитної спілки, вона не залучена до системи гарантування вкладів фізичних осіб, про що вкладники кредитної спілки як її члени мають усвідомлювати.

Таким чином, включення до переліку осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», вкладників кредитних спілок, яких не було поінформовано під розпис про непоширення на такі кошти (вклади) гарантій, передбачених зазначеним Законом, не є у достатній мірі обґрунтованим і доцільним.

До того ж учасниками Фонду є банки, участь яких і сплата відповідних зборів до Фонду є обов'язковими, оскільки збори (початкові, регулярні, спеціальні) є джерелом формування коштів Фонду. Кредитні спілки не є учасниками цього Фонду.

Одержано 26.04.2017